

Ditzendy Orsolya

Horvátországi magyar egyetemisták identitása - a Drávaszögben, illetve Magyarországon készített interjúk alapján

*„Ha belülről nézem, akkor az extra Hungariam is érthető és megbocsátható.
Ha kívülről nézem, akkor a Szózatunk... is talány és vétkes finitismus.
Minden nemzetnek megvannak a titkai, amik egyszerre teszik erejét és gyengeségét.
A hibák rendszerint azonosak az erényekkel. Csak a nézőpont más.”*

Babits Mihály

Tudományos munkában ugyan nem beszélhetünk a nemzeti öntudat „hibáiról” vagy „erényeiről”, az idézetet ennek ellenére, vagy inkább ezzel együtt nagyon kifejezőnek tartom, ha a nemzeti identitás kérdését tesszük vizsgálat tárgyává. Egyrészt ugyanis beszélhetünk tudományos nézőpontról is – milyen filozófia, paradigma szerint tekintünk a nemzetre, illetve ehhez kapcsolódóan a nemzettudatra. Másrészt, a nézőpont vonatkozhat a hétköznapi ember világára is, tehát kikkel vállal közösséget az ember, kiket ért a *mi*, és kiket az *ők* fogalmán, s ezt a közösséget belülről hogy látja, hogy ismeri meg, milyen jellemzőket tart általánosnak a csoportra nézve, amibe saját magát is beleérti. Felmerült bennem a kérdés, mit jelent, vagy egyáltalán jelent-e valamit egy fiatal számára a magyarságtudat, kiváltképp, ha nem magyar állampolgár. Lehet-e arra következtetni, hogy a nemzettudat társadalmi tőke is lehet? Egyáltalán gondolkoznak-e jelen esetben a horvátországi magyar kisebbség fiataljai a durkheimi szolidaritás dimenziójában? A kisebbségi társadalom vajon fontosnak tartja-e integrációját a többségi vagy az összmagyar kulturális nemzetbe?

Célom a horvátországi magyar fiatalokon keresztül bemutatni az identitás dimenzióit és azok hatásait vizsgálni. A kutatás empirikus része témacentrikus interjúkon alapul, mivel úgy gondolom, hogy a kvalitatív módszerek segítségével inkább megragadható és leírható ez a nehezen körülhatárolható tudattartalom, amit a nemzeti identitás jelent. Bruner elmélete is ezt támasztja alá, aki a narratív funkciót a megismerési móddal azonosította, hiszen a narratív pszichológia szerint másokat és magunkat elbeszélések segítségével ismerjük meg. Szerinte a kultúra, magukban a szövegekben lévő jelentések alapján,

kijelöli az ember helyét, értékeit és stratégiáit.¹ Ez utólag az interjúalany narratíváiból fölfejtendő.

A mélyinterjúk során az irányított kérdésekre válaszolva tárták fel interjúalanyaim életüket, többékevésbé tudatosan beleágyazva vagy a nemzetről alkotott felfogásukat, vagy azokat a fordulópontokat, eseményeket az életükben, amelyek komoly hatással voltak identitásuk alakulására. Az elemzés során a fő kérdés számomra az volt, hogy a nemzeti identitás egyáltalán befolyásolja-e, és ha igen, mennyiben és hogyan az interjúalanyok mindennapi döntéseit, illetve ebből következően azt, hogy a nemzeti identitás vajon mi: egyfajta „lebegő háttér”, egyszerű politikai attitűd, ami szorosan kapcsolható a nacionalizmushoz, esetleg magában hordoz-e az ember számára valami többletet, amit akár az egyén vilásképe részeként lehet tekinteni, ami cselekvéseit, illetve szociológiai értelemben vett lelkiállapotát befolyásolja. Kirajzolódik-e egyfajta közösségi felfogás a nemzettudatról?

Nemzeti kisebbség, nemzeti identitás

A nemzet fogalma körül kialakult elméleti sokszínűség miatt a nemzetiség, etnicitás témakörében sincs megegyezés vagy két azonos nézőpont. Így a nemzetiség vagy nemzeti kisebbség meghatározásaihoz több magyar történész, szociológus² sem ad teljes, a tudományos konszenzus által elfogadott definíciót. Szarka László meghatározásait találtam

¹ Keszei, 2008

² A nemzetiségek témakörében azért ragaszkodtam a magyar tudományos élet fogalmi meghatározásaihoz, mert a magyar kisebbségek helyzete egyedülálló az egész világon, az angolszász vagy francia szociológia, illetve történettudomány csak részben foglalkozik a kelet-közép-európai régióval.

a legteljesebbeknek, mert ő megállapítja, hogy a kisebbségeket egyrészt történeti, nyelvi és tudati jellemzők alapján lehet kategorizálni, ugyanakkor felveti az ezek közti átjárhatóság lehetőségét is, hogy ezek a kritériumok nem alkotnak egymást kizáró elméleti csoportokat.

Először is megállapítja, hogy bármely kisebbség rendelkezik egyedi nemzettudattal, bármely elméleti csoportba is soroljuk az érintett kisebbséget. Tehát három elméleti kategóriát hoz létre, ahol az egyik az etnikai kisebbség, melyet „*az eredeti vagy anyanemzeti közösségtől tartósan különfejlődő, ahhoz elsősorban a származás, valamint a beszélt nyelv alapján kötődő*” csoportnak írja le, a második a regionális kisebbség, amely ezzel szemben olyan csoport, melynek tagjai egy adott térséghez kötik identitásukat, illetve a harmadik pedig az a csoport, amely önálló nemzettudattal rendelkezik, s azt beépíti a közösségi identitásába. Ezt a csoportot nemzeti kisebbségnek nevezi el.³ A dolgozatban ennek alapján *nemzeti kisebbségként* kívánom megragadni a horvátországi magyar kisebbséget, de nemzettudatuk regionális rétegét is ki kívánom mutatni, amely felfogás hozzásegíthet fiataljaik identitásának feltárásához.

Láthatjuk, hogy a világlátásunk, gondolati logikánk befolyásolja a nemzetről alkotott elképzeléseinket, ami alapvetően meghatározza az identitásunk formáját, mibenlétét. Sok vita tárgya a nemzettudat mibenléte, de ha a szociológus megkérdezi az embereket, azt tapasztalja, hogy a nemzeti tudat a „fejekben van”, létezik. Hétköznapi értelemben az identitás olyan dolog, ami döntéseink háttérben meghúzódik, változatlan és a személyiség magját alkotja. Azonban tudományos szempontból az identitás fogalmát érdemes az *azonosság* szinonimájával visszaadni, kérdés, kifejez-e állandóságot az élet folyamatos változásai közben? A kérdés fontosságára először Erikson mutatott rá az 1960-as években, azóta a tudományos életben többféle szempontból tárgyalták, s tárgyalják ma is a témát. Erikson eredeti öt kategóriáját Brubaker és Cooper osztotta két csoportba: az elsőt „kemény” vagy „erős” felfogásnak nevezték el. Eszerint identitása van mindenkinek, ha mégsem lenne, akkor az ember keresi, hiszen az identitás megléte elemi szükség. Erős csoportkötelékeket és egyfajta cso-

porton belüli homogenitást eredményez. A második a „puha” vagy „gyöngye” felfogás, miszerint az identitás többféle lehet, s ezeket az ember tudatosan konstruálja magának, ezért az identitás képlékeny, esetleges. Annyiban viszont már egyetértésre jutott a társadalomtudomány, hogy az identitás az önértelmezésen, illetve mindig az adott szituációhoz igazodó azonosuláson alapszik.⁴

Mégis, hogy működik az identitás a gyakorlatban? Pataki és Gereben a nemzettudat tudati tényezője mellett az erős érzelmi kötődést emelik ki. Szerintük az identitás egy összetett, több rétegű *tudati kapcsolatháló*, ami különböző, kisebb-nagyobb társadalmi csoportokhoz köti az embert bizonyos kulturális normák, értékek alapján.⁵ Ez az erős érzelmi kötődés, határozott identitásforma bizonyos helyzetekben az önértékelés egyik leghatékonyabb tényezője lehet.

Somers megjegyzi, hogy az identifikáció olyan folyamat, amelyet egy adott kultúra történetei mint értelmezési lehetőségek alakítanak. Ezért a csoporttudatnak van szimbolikus-narratív funkciója, tehát bizonyos jelképekhez való viszonyulás az ember elbeszéléséből kiderül, hiszen ez az ember önbecsülése, biztonságérzete iránti alapvető igényét tükrözi.⁶ Nézetem szerint az identitás nem a kollektív múlt struktúrája, bár a nemzeti múlt része annak, értelmezni anélkül nem is lehet, illetve őseink példája - a szocializációs folyamat miatt - befolyásolja identitásunk jellegét, de mivel a saját tudatos énünkön keresztül reflektálunk a külvilágra⁷, ezért az identitásunk képe elsősorban tőlünk függ, mi alakítjuk ki saját magunknak, s nem egy kész struktúra, melyet pusztán el kell fogadnunk, vagy interiorizálnunk. Tehát az egyén önmeghatározásának szerves része nemzeti hovatartozásának önreflektálása, amit viszont az adott kor szellemisége, politikai helyzete is jelentősen befolyásol, hiszen a nemzettudat kifejeződési formájának megítélése mindig az adott kor politikai hagyományának függvénye.⁸ Összességében tehát a nemzettudat komoly integráló erő lehet egy társadalomban, hiszen posztmaterialista értékek is hozzátartoznak a társadalmi valóság megfogalmazáshoz.

⁴ Keszei, 2008

⁵ Gereben, 2005/b.: 206-207

⁶ Keszei, 2008

⁷ Keszei, 2008

⁸ Csepeli, 1998:10

³ Szarka, 2004:123

A nemzetfelfogást mind a szociológia, mind a pszichológia kutatja, hívószavaik a nemzetkarakterológia, sztereotípiák, a nemzet szerepe az egyéni tudatban, s hogy az emberek kiket gondolnak nemzetük tagjainak. A kutatóban tehát felmerül a kérdés, hogy tulajdonképpen mit is jelent a magyar nemzeti identitás a határon túli magyarok számára napjainkban. A kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni, főleg nem a magyar-magyar viszonylatokban, hiszen Trianon, illetve az azóta eltelt idő, az azt követő politikai rendszerek értelmezései igencsak megosztják a társadalom felfogását a kérdésről.

A társadalomkutató feladata, hogy egy jelenséget a maga társadalmi kontextusában, illetve annak történelmi idejében értelmezzen, az ezekkel kapcsolatos implicit összefüggéseket feltárja.⁹ Összességében ebben a tömör, a teljesség igénye nélküli kitekintésben is egyértelműen látszik, hogy a nemzet historicista felfogása sok mindenre nem ad választ, pl. A. D. Smith kérdésére sem, miszerint „*az emberek miért térnek vissza a múlthoz, miért érznek etnikai folytonosságot a múlttal?*”¹⁰, s ez felborítja a kontinuitás-diszkontinuitás egyensúlyát, tehát a kollektív identitás modern keresésével nem tudunk mit kezdeni. Miért éppen a nemzethez akar az ember tartozni, miért nem máshoz?¹¹

A vizsgálatról

A vizsgálat során 27 témacentrikus interjú elemzését végeztem el, melyek közül három olyan oktatókkal készült, akik az interjúalanyaim többségét tanították a gimnáziumban (Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ), illetve az eszéki egyetemen (J.J. Stroßmayer Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék). Interjúalanyaim életkora heterogén: a többség ugyan 18 és 22 év közötti, de vannak közöttük idősebbek, 27-31 évesek is. Közös bennük, hogy mindegyikük vagy eszéki vagy magyarországi egyetemi hallgató volt. Interjúalanyaimat a hólabda módszer segítségével, Magyarországon vagy a Drávaszögben sikerült elérnem.

Az interjúk során kérdéseimet hipotéziseim alapján fogalmaztam meg, célom volt tesztelésük, il-

letve értelmük esetleges elmélyítése. A hipotéziseket – melyek az identitást befolyásoló tényezőkre vonatkoznak – öt nagyobb csoportra lehet osztani.

A feltevések vonatkoznak:

1. a származásra mint elsődleges és másodlagos szocializációs közegre
2. az egyetemi életre, sokaknak a Magyarországon való tartózkodás körülményeire
3. a diplomaszerezés utáni távlati terveikre
4. kulturális tőkájukre (olvasottság, vallásosság)
5. a haza, hazaszeretet fogalmainak tartalmára.

A dolgozat további részében az általam megállapított identitástípusok szerint tárgyalom az elemzett interjúkat.

Identitástípusok

Interjúalanyaim megválasztásakor elsősorban hallgatókat kerestem, de épp az iskolának mint másodlagos szocializációs közegnek a szerepvizsgálata miatt kerestem fel azokat a felnőtteket is, akik komolyabb hatással lehetnek a hallgatók identitásának alakításában. Két olyan tanárt¹² sikerült elérnem, akik az összes, a HMOMK-ban¹³ tanult interjúalanyom nevelésében fontos szerepet játszottak. Végül felkerestem az eszéki egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékét, ahol sikerült a tanszékvezető professzorral, Lábadi Károllyal is beszélgetnem.

Mindhárom oktatónak van gyermeke is, ami azért is nagyon szerencsés, mert nemcsak az iskolai, de a családon belüli nevelésre vonatkozó kérdések révén közelebb kerülhettem a nevelés egésze és az egyéni nemzettudat közötti összefüggésekhez, illetve az esetleges gondolkodási, szellemiségbeli kontinuitáshoz is.

A két HMOMK-ban dolgozó tanár erős identitással rendelkezik, amely mindennapi gondolkodásuknak kiindulópontja, cselekvésüknek meghatározója. Feladatuknak tekintik, mondhatni küldetészerűen élik meg nemcsak a tanítást, hanem a diákok magyarságtudatra való nevelését is. Arra törekszenek, hogy szilárd, nemzetben gondolkodó, hagyományos értékrend felé tereljék a gyerekeket. Fontosnak tartják a pozitív, nem kizáró értelemben vett nemzeti

⁹ Keszei, 2008:311-319

¹⁰ Kántor, 2004: 38

¹¹ Kántor, 2004

¹² A választásom azért ezekre a tanárookra esett, mert az interjúalanyok őket vallották egységesen a legkedveltebb tanáraiknak.

¹³ Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ, amely az óvodától az érettségiig biztosítja a gyerekeknek a magyar nyelvű oktatást.

büszkeséget is, mindenképp azt akarják átadni a diákoknak, hogy őrizték meg magukat magyarnak. Ezt leginkább Magyarország történelmének, irodalmának ismerete, értékeinek felismerése révén tartják elképzelhetőnek.

Ezek mellett kiütözik, hogy számukra elsődleges fontosságú, hogy a HMOMK-ból kikerülő fiatalok az életben megállják a helyüket, bárhova kerüljenek is, melyhez két dolgot tartanak elengedhetetlennek: az egyik az erőteljes közösségi identitás, a másik pedig a horvát állam irányában való nyitottság. Többször hangsúlyozták a horvát nyelv jó ismeretének szükségességét, ebből a szempontból kulcsfontosságúnak tartják, hogy a drávaszögiek ne záródjanak be, *tudomásul kell venniük* a kisebbségi létet, így a horvát állammal való együttműködést tartják előnyösnek a magyar kisebbség számára.

Ehhez kapcsolódik a *hivatástudatuk* a szó weberi értelmében: egyrészt közéleti tevékenységük révén, mintegy szócső legyenek a magyarság számára a horvát állam felé, tényleges képviselőket akarnak, mivel a Drávaszögben él a magyarok 72%-a, s van szavuk a horvát államigazgatásban, politikában, másrészt pedig a már említett küldetészerűen megélt oktatás – nevelés révén.

A magyartanár nő számára a magyarságtudatra való nevelés egyet jelent a magyar nyelv átadásával, szerinte ezekből tud az ember identitása a leginkább táplálkozni. Ez olyannyira fontos számára, hogy mindhárom gyerekét megtanította magyarul, annak ellenére, hogy vegyes házasságban¹⁴ él. Beszámolt a vegyes házasságban lévő nehézségekről, mind a házastársi, mind a gyereknevelési oldalról, viszont pozitív értelemben kihasználta anyaságát, elvégezte azt a plusz munkát, hogy minden szót, minden mesét két nyelven, horvátul és magyarul is elmondott, megtanított a gyerekeinek. Elmondása alapján az, hogy a gyerekei (akik mára már fiatal felnőttek) épp melyik nyelvet használják gyakrabban, a családi ciklusok során változik, mérlegszerűen kell elképzelni a jelenséget: bizonyos időben a magyar nyelv felé, bizonyos időben pedig a horvát felé billen a mérleg nyelve.

Új jelenség a HMOMK általános iskolájában, hogy egyre több horvát gyereket íratnak be ide a szülők, akiket viszont a tanári kar nem akar magyarnak nevelni, hiszen nem azok, viszont az inter-

jú készültekor még nem találtak kielégítő megoldást az új problémára.

Az alacsony gyereklétszám aggasztja mindketőt, de a jövőt tekintve kifejezetten bizakodók, hisznek abban, hogy a folyamat megfordítható és megfordítandó, feladatuknak tekintik, hogy ezt a reményt továbbadják a következő generációk számára is.

Lábadai Károly¹⁵ arról számolt be, hogy a tanszék megalapításának célja részben a magyar identitás erősítése (a tárgyak döntő többsége magyarul folyik). Mint mondja, a szak „*önismereti kurzusnak is felfogható*”, hiszen a legtöbben saját magyarságtudatuk megerősítése érdekében tanulnak itt. Legnagyobb problémának a demográfiai csökkenést látja, amit nem tart megállíthatónak vagy visszafordíthatónak, ezzel együtt a folyamat késleltetése szerinte elsődleges fontosságú. Számára az a magyar, aki a magyar kultúrához tartozónak vallja magát, sőt egyenlőségjelet tesz a haza és a hagyományos értelemben vett kultúra közé. A haza számára valahol hivatás is, s tudja, hogy a magyar kisebbségeknek elsősorban az anyaország szellemi, erkölcsi támogatására van szükségük. Ennek kritériumait az élő kapcsolatban, egy folyamatos odafigyelésben látja, hogy határon túliak és az anyaországiak egymást családtagnak tekintsék. Mivel a gödöllői Szent István Egyetemen is tanít, vállalva az ingázó életmóddal járó plusz fáradságot, a magyarországi diákok számára képviseli a határon túliakat.

Mindhárom tanár esetében megfogalmazható a vállalásos identitás a szó weberi-etikai értelmében: a haza, a magyarságuk számukra politikai-közéleti cselekvésük kiindulópontja és célja is egyben. Identitásuk komplex, tudatosan felépített, ami számukra egyfajta eltökéltséget is jelent.

Fontos része a tapasztalat, s a jövő generációjába vetett hit, hogy a magyar kisebbség megerősíthető és megerősítendő, képviselőre, hallható szóra van szükségük, melyet nem éreznek „pusztába kiáltónak”. Nevelésük alapelvei közé tartozik a magyar hagyományok átadása is, ami valamilyen szinten küzdelem a nemzeti tudat fontosságát tagadó, sőt csak felesleges konfliktusforrásnak tekintő globalizációs felfogás ellen. Ehhez tartozik, amit mindkét nevelő kiemelt az interjú során, hogy a gyerekeknek ne legyen *kisebbségi érzésük* a többségi

¹⁴ Az interjúalany férje szerb származású.

¹⁵ Az eszéki J. J. Strossmayer Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom tanszék vezetője

nemzettel szemben, hiszen magukat, a saját nemzetüket ugyanolyan értékűnek kell tekinteniük, mint másokat.

A dolgozat további részében azt is elemzem, hogy kimutatható-e, hogy ez a felfogás mennyiben hatott az HMOMK volt diákjaira, illetve az eszéki magyar szakos hallgatók nemzetfelfogása mennyiben tükrözi a Lábadi tanszékvezető professzor által megfogalmazott szellemiséget.

A HMOMK-ban végzett diákok

A következőkben a HMOMK-ban végzett diákokkal, a „*tanítványok mint az identitás biztos továbbvivői*” csoporttal szeretnék behatóbban foglalkozni. Tulajdonképpen két osztályról, összesen 12 főről lehet beszélni, akiket sikerült elérnem az interjúzás során: az idősebbik osztály 2007-ben végzett, a fiatalabb egy évvel később, 2008-ban.

Interjúalanyaim szülei magyarnak vallják magukat, mindegyikük családja otthon magyarul beszél. A szülők döntésére választották a HMOMK-t a középiskola helyszínéül, melynek elsődleges oka az volt, hogy a szülők azt akarták, gyerekük megtanuljon magyarul helyesen beszélni, illetve tényleges anyanyelvüknek vallják a magyart, hiszen identitásuk zálogának tartják a magyar nyelv ismeretét.

Az iskolában a magyar nyelvet elsősorban szellemi közegként, a gondolkodás tereként¹⁶ kezelik, mely képes megalapozni a magyar hagyományok, illetve a nemzeti ünnepek, jelképek megértését és interiorizálását, ami az identitásuk komplexitásának, szilárdságának feltételének bizonyult. A nemzeti büszkeség megőrzését pedig a kisebbségi magyarok megmaradásához szükségesnek tekintik, mert nem tartják magukat úgymond alábbvalónak a horvátoknál abban az értelemben, hogy magukat olyan kultúra, olyan különös értékek hordozóinak tekintik, amelyekkel a horvát nemzet nem rendelkezik, vagy nem úgy, ahogyan ők. Erre említették elsősorban a magyar nyelv gazdagságát¹⁷ szemben a horvátéval. Mindez arra utal, hogy magyarázatot, kapaszkodót ad számukra ahhoz, hogy elszámolja-

nak maguk felé azzal, hogy vállalják azt a többlet-energiát, fáradságot, amit a kisebbségi lét jelent.

A hallgatók közül ketten választottak horvát egyetemet, mindketten Eszéken tanulnak, egyikük jogot, másikuk agrárgazdaságot, ahol másodévesek. A többiek első, illetve másodévesek a Pécsi Tudományegyetem vagy a budapesti ELTE, a Corvinus Egyetem valamely szakán. Ők egy évet a Balassi Intézetben töltöttek. A felkészítő év lényege, hogy bizonyos tárgyakból, melyek megalapozzák az egyetemi tanulmányaikat, a magyar oktatási rendszer követelményeinek megfeleltessék a hallgatók tudását. Az ott elért eredmény alapján veszik fel őket, s miniszteri ösztöndíjjal tanulnak aztán a választott egyetemen.

A Márton Áron Szakkollégiumon (MÁSZ)¹⁸ belül nem nagyon szövődtek új barátságok, inkább a klikkesedés a jellemző: egyfelől ragaszkodás a régi barátokhoz, másfelől pedig – elmondásuk szerint – a horvátországiak inkább a vajdaságiak felé nyitnak, míg pl. a kárpátaljaiak az erdélyiekkel és a felvidékiekkel barátkoznak. A jelenség talán jobban megérthető, ha látjuk, hogy a határon túlról érkezettek kifele zártak, mivel csak azok felé tudnak nyitni, akik empátiával vagy érdeklődéssel fordulnak feléjük, de ők maguk nem kezdeményeznek. Egy közösség belső integrációs erejét a közösen átélt múlt, a hasonló nehézségek elszívása, illetve a hasonló értékrend érzése, illetve ismerete is képezi. Az, hogy tudom a másiról, alapjaiban ugyanazt gondolja, vallja, mint én, mivel ugyanazt élte meg, ugyanazok a gyökerei. A fent említett tényezők alapjaiban meghatározzák az így kialakult közös nyelvet¹⁹ és ezáltal az ember mindennapi cselekvéseit. Ezt támasztja alá az is, hogy magyarországiakkal alig kötnek barátságokat, ami főként ennek a közös *jelentésuniverzum* hiányának tudható be, amit mindegyik interjúalany megerősített, hogy a magyarországiak úgymond „*buták*”, „*nem értik meg*” őket, sőt komoly sérelemként élik meg, hogy a legtöbben tényleg nem is hallottak róla, hogy Horvátországban vannak kisebbségi magyarok, ezért először horvátoknak tekintik őket.

¹⁶ A fenomenológiai iskola Hétköznapi Élet Valósága vagy életvilág értelmében, melynek köze van a későbbiekben kifejtett Mead-féle (közösségi) jelentésuniverzumhoz.

¹⁷ Az ilyen jellegű gondolkodásuk –mivel ez teljesen egységesnek bizonyult – valószínűleg a magyartanárnőjük tanításának az eredménye is.

¹⁸ Elsősorban határon túliak számára fenntartott bentlakásos intézmény.

¹⁹ A Mead-féle jelentésuniverzum értelmében, amely az Én, a közös nyelv, társadalom alapján jön létre egy csoporton belül, illetve két személy között.

Összességében a folyamatot vizsgálva elmondható, hogy ezek a fiatalok eredetileg egy rendkívül zárt mikroközösségben szocializálódtak, ahonnan az egyetemmel nyílt makroközegbe kerültek, ahol a személyes kapcsolatok már eleve nehezebben alakulnak ki, s mivel az új közösségbe való integráció az új légkörrel való azonosulással járt volna - de a közös jelentésvilág, jelentőségek hiánya olyan akadály, amely számukra legyőzhetetlennek tűnik. Nem tudnak tartós, mély kapcsolatokat kialakítani, csak a kollégiumon belül (MÁSZ), ami egy belülről integrált, kívülről szegregált közösséget képez. Tehát a közösségi szintű zártság érzelmi biztonságuk és cselekvésük - maguk számára megfogalmazott - legitimációjának feltétele is.

Interjúalanyaim mindegyike nagyon jó emlékekkel gondol vissza a HMOMK-ra. A 2008-ban végzetek megszervezték – amihez igazgatói támogatást is kaptak – hogy fogadjanak Magyarországról egy drámapedagógust, akivel elsősorban magyar írók drámáit dolgozták föl és adták elő kisebb, illetve szélesebb közönség előtt is. Ez összerázta a csapatot, éppen az eszéki tartózkodásom idején szerveztek maguknak osztálytalálkozót, amit egyébként elég gyakran, félévente hívnak össze. Középisikolás éveik alatt mindannyiuk tanult néptáncolni, akinek van lehetősége, a mai napig gyakorolja.²⁰ Mindezek arra mutatnak rá, mennyire fontos az identitás felépítése és erősítése szempontjából a *kis* közösségek építése, mert elsődlegesen ezekhez a csoportokhoz, közösségekhez tartozónak vallják aztán magukat az egyének. Ahhoz a közösséghez, ahol biztonságban van, ahol otthonosan érzi magát, *akik között jó lenni*. A közösségben tud ugyanis kialakulni a már említett közös jelentésvilág, ami közös sorsot is jelent valahol, azonos véleményeket, nézőpontokat életük történéseiről. Úgy gondolom, ez lesz – ha kivetítem - egy kisebbség társadalmi cselekvésének mozgatórugója, az együttműködés örömeinek alapja, amit a (társadalmi) integráció előfeltételének is tartok.

Ezt az eredményt támasztja alá a hazatudatra vonatkozó válaszadás is, hiszen *hazának* szinte mindegyikük azt a környezetet tartotta, ahol azok vannak, akiket szeret. A haza az otthon, ahová egy kisebb közösséggel kapcsolatos emlékek, el-

sősorban pozitív emlékek (de akár negatív is – lásd délszláv háború) kötik. Egyik lány fogalmazta meg, hogy a haza számára nemcsak az otthona, az emberi környezete, de a magyar nyelv is. Úgy gondolom, a nyelv mint közeg, mint gondolkodásmód, amely közös azokkal, akikkel *egy nyelvet beszélünk*, markáns eleme, forrása az identitásnak, a személyiség stabilitásának. A haza tehát az is, ami „az enyém belőle”, ezért sem gondolják hazájuk részének Magyarországot, hiszen az számukra – a tapasztalataik alapján – idegen. Ez az idegenség-érzés vezeti őket arra, hogy távlati terveikben ne szerepeljen az, hogy Magyarországon telepedjenek le. Egy másik interjúalany fogalmazott úgy, hogy csak vendégként élnek egyetemi éveik alatt Magyarországon, de amint lehet, mennek haza.

Ezenfelül úgy érzik, a magyarországi magyarok többségének teljesen más mentalitása van, mint nekik. Ez a benyomás kevésbé erős azoknál, akik vidéken, jelen esetben Pécsen tanulnak, az ELTE-s hallgatók panaszkodtak a leginkább arra, hogy nem érzik jól magukat az egyetemen, amit egyébként kivetítenek az egész magyarországi magyarságra, s messzemenő következtetéseket vonnak le az ELTE-s hallgatók attitűdjéből. Amit mentalitásbeli különbségeknek érzékelnek az interjúalanyok, annak gyökerei a kulturális, szocializációs különbségekben keresendők (pl. ide tartozik a nagyvárosi magatartásmód, ami távolságtartóbb, ridegebb a falusi-vidékihez képest). Ez az idegenségérzés nemcsak a HMOMK-ban végzett hallgatókról mondható el, hanem bárkiről, aki Budapesten tanul, akár vidéki, akár fővárosi születésű hallgató.

Hipotézisem, miszerint legkedvesebb nevelőik felfogása nagyban hatott az övékére, beigazolódni látszik a fentebb leírtak, illetve azáltal, hogy többükben kezd kialakulni a vállalásos, hivatásszerű identitás, mely szerint magyarnak lenni feladat, felelősséggel tartoznak saját kisebbségük iránt. Ezt úgy tudják a leginkább betölteni, hogy nem hagyják el Horvátországot, hanem ott állnak munkába, és igyekeznek továbbadni, ápolni a magyar nyelvet és kultúrát.

Akik máshol végeztek

Az ide tartozó 11 főből további három csoportot lehet alkotni: az egyik alcsoportba azokat vettem, akik valamely horvát középisikolásban fejezték be kö-

²⁰ *Akik nem, azért mert többnyire Magyarországon tanulnak tovább, s nem tudják vállalni a rendszeres próbákat és fellépéseket.*

zépiskolai tanulmányaikat. A másik alcsoportba azt a három hallgatót osztottam, akik Magyarországra kerültek, ahol is érettségiztek, majd magyarországi egyetemet választottak. A harmadik alcsoportba pedig három olyan női interjúalanyt soroltam, akik 26 és 30 év közöttiek, s akik pályáját, tanulási lehetőségeiket igencsak korlátozta a háború.

a./ Akik horvát középiskolában végeztek

Összesen négy hallgatóról van szó, akik az eszéki egyetem valamely szakán folytatják tanulmányaikat. Hárman közülük '88-'90-es születésűek, egyikük idősebb, '82-es születésű. Kettő informatika szakosok az eszéki egyetemen, kettő pedig ugyanott magyar szakosok.

A két informatika szakos fiú mindig épp azon a nyelven gondolkodnak, amelyiken beszélnek, ma már szókincsük is bővebb horvát nyelven, szívesebben is olvasnak horvátul. Inkább horvát fiatalokat ismernek, bár legjobb barátaik magyar nemzetiségűek. Családjaikkal egyáltalán nem tartják a magyar nemzeti ünnepeket. Magyar identitásuk annyiban nyilvánul meg, hogy magyarnak tartják anyanyelvüket, s hogy majd gyermeküket meg szeretnék tanítani magyarul, mert a nyelvtudás előnyt jelent a munkaerőpiacon. Identitásuk teljesen reflektálatlan, az interjú készítése előtt tulajdonképp nem is foglalkoztak soha a kérdéssel, hogy számukra mit jelent magyarnak lenni. Az interjú során beszéd módjuk végig rendkívül pongyola, feltűnően gyakori a töltelék szavak használata, több mondatuk egyszerűen értelmetlen volt.

Egy olyan interjúalanyom²¹ volt, akihez szülei – bár azok magyar származásúak – inkább horvátul beszéltek, mint magyarul, sőt mindig horvát intézményekben tanult, nevelődött, ezért erősen töri a magyart, nehezen tudta csak magát kifejezni, szívesebben beszélt volna horvátul az interjú során, bár tökéletesen értett mindent, amit mondtam, vagy kérdeztem tőle. 2007-ben felvették magyar-angol szakra az eszéki egyetemre. Ő maga teljes mértékben elhatárolja magát mindenféle „nacionalizmustól”, ennek ellenére ha lesz, gyermekét szeretné megtanítani magyarra, mert fontosnak tartja a magyar hagyományok átörökítését (amit, miután ő sem ismer, kérdéses, hogyan gondolta megvalósítani). Ennek az interjúalanynak az esetében egy inkább a horvát államhoz, a horvátokhoz kötődő mentalitás alakult

ki, amit nem neveznék nemzeti identitásnak, inkább a „globalizáció gyermeke” címkéjét lehetne rátenni, mivel felfogása eklektikus, rendszerezetlen: ugyan magyarnak tartja magát, de ez nem jelent nála semmilyen szintű vállalást, még olyan szinten sem, hogy keresné kisebbségi magyarokkal a kapcsolatot. *Hazatudata* Horvátországhoz kötődik, horvát közösségekhez. Magyarsága számára illyenszerűen közömbös, nem jelenti cselekvésének nemhogy alapját, de valamilyen szintű gondolkodásbeli viszonyítási pontját sem.

A horvát középiskolában végzett csoportban utolsó interjúalanyom *kivételes* eset. Az 1990-ben Eszéken született lány, aki szintén a magyar szakot választotta továbbtanulása céljának, tökéletesen beszél magyarul, a többi interjúalanyommal ellentétben választékosan fejezte ki magát végig az interjú során. Szülei magyarok, még a háború kitörése előtt pár évig Magyarországra költöztek, ahol szülei munkát vállaltak. Mára már bánja, hogy akkor vissza kellett jönniük Horvátországba, mert az egész család anyagilag is jobban járt volna, ha Magyarországon marad, illetve a tanulási lehetőségei is bővebbek lettek volna, mint Horvátországban. Az egyetlen interjúalany, aki megfogalmazza, hogy Magyarországon magasabb a képzési színvonal, mint Horvátországban. *Hazájának* Magyarországot tekinti elsősorban, Magyarországhoz, a magyarokhoz áll közelebb érzelmileg. Baráti köre is jórészt magyarokból kerül ki, a magyar kisebbséggel szoros kapcsolata van. Összességében egy erőteljes, magyarsághoz kötődő identitása alakult ki, ami jórészt a magyarországi tartózkodása alatti pozitív élményeknek köszönhető, illetve annak, hogy inkább magyar barátokat keresett magának (számára adott volt a mérlegelés lehetősége is a horvát középiskola miatt), így a horvát középiskolai hatás nála nem tudott olyan erősen megjelenni, mint azoknál az interjúalanyaimnál, akiknek (a helyzet felmérése híján) inkább horvátokból kerül ki a baráti köre. Úgy gondolom, interjúalanyom – életkorából adódóan – még kiforratlan személyiség, egyelőre nem lehet nála a vállalásos, hivatásszerű identitásról beszélni, de már egyértelműen látszik az is, hogy gondolkodásának középpontjában áll magyarsága, mely a későbbiek során jó eséllyel lehet cselekvése viszonyítási alapja. Mentalitásban így inkább azokhoz lehetne sorolni, akik az „*identitás biztos továbbvivői*”, viszont életkörülményei teljes mértékben eltérnek a

²¹ 9. számú interjúalany (C.J.) 27 éves férfi

HMOMK-ban végzetekétől, ezért soroltam ebbe a csoportba.

b./ Akik Magyarországon érettségiztek

Két olyan hallgatóval beszéltem, akik a délszláv háború idején Magyarországra vagy egyszerűen külföldre (ld. Németország) kerültek, s családjuk részben ugyan visszatért később a Drávaszögbe, iskoláikat Magyarországon fejezték be.

L. E.²² 1987-ben született Eszéken, Vörösmarton él családjával. A háború kitörésekor Németországba költöztek, ahol az elemi osztályait végezte. Később gimnáziumba Pécssett járt, ahol kollégista volt. Az érettségi után rögtön fölvtették az ELTE német-horvát szakára, ahol az interjú készülőkor másodéves volt. Magyarországot a második otthonának nevezi, elsősorban azért, mert számára több lehetőséget érez, intellektuálisan jobban megérteti magát a magyarországiakkal, mint a drávaszögiekkel. Ennek ellenére mindenképp külföldön, Németországban vagy Hollandiában akar munkát vállalni, letelepedni, az interjú során kiderül, két okból: egyrészt a nyugat-európaiakról idealizált képpel rendelkezik, miszerint ők kedvesebbek, rendesebbek, nyitottabbak, mint a magyarok vagy horvátok. Másrészt pedig egyszerűen nem találja önmagát, helyét az általa ismert (horvátországi és magyarországi) közösségekben, ezért bármi mást el tud képzelni, csak ne kelljen ebben a közegben maradnia, legszívesebben elmenekülne otthonról és a magyarországi (egyetemi) közegből. Ezért úgy gondolom, az identitása az interjú készülőkor erősen megkérdőjeleződött számára, nem érzett erős kötelekeket, melyek a magyarsághoz fűzték volna. Úgy érzi, nem tud azonosulni a számára túlhangsúlyozott magyarságtudattal, ami a Drávaszögben jellemző, ugyanakkor nem lát más alternatívát, ezért is menne nyugatra. Ez annak az eredménye is lehet, hogy gimnazista éveit során a kapcsolata megszakadt a horvátországiakkal, ezért baráti kapcsolatai nem tudtak olyan szorossá válni, mintha ott maradt volna. Ugyanakkor a magyarországiak egyáltalán nem foglalkoznak a határon túli kérdéssel, vagy azzal, hogy mit jelent számukra a magyarságuk, s mint a HMOMK-ban tanult diákoknál, a közös múlt, a közösen áltelt emlékek tulajdonképpen mindkét oldalról hiányoznak, ezért érez gyökértelenséget az interjúalany. Kérdés, hogy a későbbiek során milyen mó-

²² 12. számú interjúalany (L.E.) 22 éves férfi

don igyekszik majd kitölteni az értékválság okozta űrt: kijárja, hogy elmeheessen nyugatra, vagy szembenéz identitása jelentette problémáival és megkeresi a maga válaszait. Befog-e abba az intellektuális munkába, amit a nemzeti identitás felépítése, életben tartása jelent?

S.T. interjúalany²³ szintén Eszéken született 1990-ben. Szülei magyarok, édesapja vajdasági, édesanyja drávaszögi. A háború kitörésekor édesapját behívták szerb oldalra, de nem akart harcolni a horvátok ellen, ezért Magyarországra menekültek. A háború befejeztével sem mentek vissza Horvátországba, mert szülei úgy látták, neki és testvérének jobb, több lehetősége van Magyarországon. Rendszeresen átjárnak, már csak azért is, mert édesanyja katolikus hitoktató, s a drávaszögi falvak²⁴ hittanoktatását ő látja el teljes egészében. A haza számára az anyaország és a Drávaszög, otthon úgy szoktak fogalmazni, hogy *otthonról* (Bajáról) *mennek haza* (Vörösmarra). Identitása az elvont értelemben vett magyarsághoz köti, nagyrészt felmenői magyarságért folytatott küzdelmeire²⁵ épül, amire nagyon büszke. Ennek ellenére nem fogalmazta azt meg, hogy tovább szeretné vinni ősei örökét. Összességében nemzeti identitása erős, felépített, többször átgondolt része személyiségének, azonban nála erősebbnek mutatkozik a művészetek iránti elkötelezettsége (az interjúalany ugyanis hegedűművésznak készül), ami az élete rendezésének vezérfonalát adja. Ez természetesen még változhat, az interjúalany ugyanis nagyon fiatal.

A „harcosok” – akik hosszú utat jártak be

Ezt a címkét adtam azon három interjúalanyomnak, akiknek a háború teremtette helyzet miatt saját küzdelmüket kellett megvívniuk, hogy identitásuk teljes legyen. Ugyan komoly érzelmeket mutattak, amikor emlékeikről, vagy magyarságukról kérdeztem őket, összességében azonban az érzelmeken túlmenő tudatossággal közelítettek

²³ 13. számú interjúalany (S.T.) 19 éves nő

²⁴ Csúza, Vörösmart, Laskó, Sepse és Újbezdán

²⁵ Az interjúalany anyai nagyapja Vörösmart polgármestere volt, aki a háború alatt is a falubeliakkal maradt, nagy hangsúlyt fektetett rá, hogy összefogja a magyarokat, s pap hiányában a katolikusokat, akiknek imaközösséget, szentségimádást szervezett. A háború idején horvátok megverték, nem sokkal később behalt sérüléseibe. A háború és a kisebbségi magyarság mártírjává vált.

identitásukhoz. Sokkal inkább kívülről szemlélték önmagukat, saját érzéseiket, úgy is fogalmazhatom, tudatosabban élik meg az identitást abból a szemszögből, hogy elvontabb fogalmakat, absztraktabb képeket használtak magyarságtudatuk bemutatásánál, mint azok, akik olyan környezetben nőttek fel, hogy számukra sosem kérdőjeleződött meg a hovatarozásuk.

Először a korban egymáshoz közelebb állókkal szeretnék foglalkozni, akik egyébként jó barátok is. Annak ellenére, mindketten 1981-'82-es születésűek, ami azt jelenti, hogy tanulmányi lehetőségeiket igencsak korlátozta a háború, családjaik keresték a módját annak, hogy magyarul taníttassák gyerekeiket. Igaz, ez végül csak Magyarországon volt elképzelhető. Mégis így látták helyesnek a nehézségek ellenére, – hiszen jócskán meghosszabbodott így a tanulási idejük – mivel mindkettőjük szülei fontosnak tartják a magyarság fennmaradását. Ez számukra kizárólag a nemzeti öntudat átadásán keresztül volt elképzelhető, ami magában foglalja az anyanyelven történő oktatást is. Úgy gondolják, „nyelvében él a nemzet”, el kell sajátítani a magyar nyelvet, nem csak hétköznapi szinten, hanem neveltetésük során megfogalmazódott bennük, hogy értelmiségivé is magyarul kell válniuk. Mindkét interjúalanyom a tanári szakma révén tekinti megvalósíthatónak életcélját: az otthoni, szórványmagyarság segítségét. Az interjú elkészülte óta mindketten tanárok lettek. Érdekeségük, hogy annak ellenére tanultak tovább a budapesti egyetemen, hogy korábban szakmát tanultak Magyarországon (egyikük fodrásznak, másikuk kereskedelmi szakmunkásnak tanult), amivel rögtön munkába állhattak volna. Így mire végeztek, már 26-27 évesek lettek.

Harmadik interjúalanyom²⁶ a fentiekhez képest megintcsak merőben más életúttal rendelkezik, egyértelmű lesz a következőkben, milyen folytonos küzdelmet jelentett neki az, hogy a magyar identitását rendezze, felépítse önmagában. Eszéken született 1979-ben, 1980-ban családjával Ausztráliába utaztak jobb munkalehetőség reményében. Általános iskoláit így ott kezdte angolul, azonban szüleivel otthon mindig magyarul beszélt. Ausztráliában a Délvidéki Magyarok Szövetsége összetartja a magyarságot, s heti találkozókat tartottak.

²⁶ 15. számú interjúalany (A.M.) 30 éves nő

Interjúalanyom hagyományörző tevékenységet végzett, ott tanult néptáncolni, sőt a magyar nemzeti ünnepeket is közösen tartották. Végül 12 éves korában hazamentek Eszékre, épp a háború kitörése előtt pár hónappal. Horvátul folytatta az iskoláit, mire megépült a HMOMK, már leérettségizett. Érettségi után több egyetemre próbált felvételt nyerni, sikertelenül. Végül úgy döntött, megpróbálja a magyar szakot az eszéki egyetemen, ahol azóta másodéves hallgató. Úgy érzi, tudatosan kell fejleszteni a magyar nyelvtudását, mert még mindig nem beszél tökéletesen, főleg a szókincsét érzi szegényesnek. Párja horvát nemzetiségű, de úgy döntöttek, hogy gyerekük mindenképp meg fog tanulni magyarul is, mert számára előnyt fog jelenteni az életben, ha két nyelven tud beszélni. Azonban semmiképp nem akarják a HMOMK-ba íratni, mert mivel horvát államban élnek, elsősorban a horvátot kell elsajátítani a következő generációnak. Ez arra enged következtetni, hogy nem akarja gyermekét a (magyar, de azt hiszem, inkább semmilyen) kisebbséghez tartozónak vallani, „legyen inkább horvát”(többségi társadalomhoz tartozó). A gyerek esetleges „magyarsága” csak mint kulturális tőke (nyelvtudás) legyen számára adott, ami – mint azt Bourdieu óta tudjuk – nagyban befolyásolja az egyén társadalmi és anyagi tőkét is (pl. munkavállalás).

Identitása rendkívül különleges, ugyanis a soknyelvűségnek köszönhetően igazán egyik nemzethez sem kötődik igazán, mint ahogy mondta, bármely országban otthon érzi magát, sőt akármelyik himnuszt meghallja, „dobban benne valami”. Magát magyarnak vallja, s fontosnak tartja a magyar tradíciók ápolását, többek között identitása kiteljesítésének lehetőségét látja a magyar szakon töltött tanulmányidőben. Mindez arról beszél – kiemelten a gyermekével kapcsolatos terveivel összevetve, melynek alapján egyébként ennek az ellenkezőjét gondolná az ember – hogy szeretne egy határozottan körvonalazott identitást a magáénak tudni, nem ilyen képlékenyt, melyben jelenleg él. Úgy gondolom, ez az ember természetes pszichés igénye, mert ez az egyén számára belső bizonytalanságot, szellemi értelemben vett hontalanságot jelent, ami azért lehet problémás, mert a viszonyítási alap így nem szilárd, nem tudni ugyanis, milyen gondolkodási forma adjon keretet cselekvési motívációinak.

Egyházi, gyülekezeti élet

Az egyházi, gyülekezeti életre vonatkozó hipotéziseim között szerepelt a katolikus, illetve református egyházak megtartó szerepe a kisebbségek életében. Korábbi empirikus kutatások beigazolni látszanak, miszerint a Kárpát-medence magyarságának vallási és nemzeti identitása között komoly összefüggés van: a vallásosság és a vallásgyakorlás különösen alkalmas a nemzeti sajátosságok kinyilvánítására és az identitás megerősítésére.²⁷ A horvátországi magyarság esetében – az interjúk alapján – azonban nem beszélhetünk egyik egyház esetében sem aktív gyülekezeti életéről, tulajdonképpen formalitássá, „szép szokássá vált”²⁸ az egyház szerepköre, hitéletéről azonban szinte egyáltalán nem beszélhetünk. Azzal együtt, hogy természetesen itt is vannak úgymond vallásosabbak, de összességében az egyházak, akár csak a falvak, elöregedtek, a fiatalok istentiszteletre vagy misére kevéssé járnak, ha mégis, inkább tisztességből teszik. Az egyházak tehát a horvátországi magyarság esetében nem játszanak integratív erőt, annak ellenére, hogy még a fiatalok is igényelnék, hogy legyen gyülekezeti élet, azonban az interjúalanyok döntő többsége alkalmatlannak ítélte erre a feladatra a lelkészeiket. Kérdés, lesz-e utánpótlás, vagy teljesen kiveszik az igény is az egyházhoz kötődő vallásos életre.

A 2004-es népszavazás

Sokat vitatott téma a kettős állampolgárság megadásáról szóló 2004. december 5-i népszavazás a horvátországi magyar kisebbség körében is. A mai napig minden év december 5-én a helyi újságokban (pl. Új Magyar Képes Újság) egy-egy cikk rendszeresen megjelenik, amely e témával foglalkozik. Valószínű, ennek köszönhető az, hogy az interjúk során egységes képet kaptam a népszavazásról alkotott véleményekről. Kifejezetten jól tájékozottak a témában, tehát sokat foglalkoztak vele, akár a kisebb-nagyobb közösségeken belül is vitára bocsátották a kérdést, s végül is közös nevezőre jutottak, hiszen szinte mindegyik interjúalany ugyanazokról az érzésekről, gondolatokról, esetleges megoldási stratégiákról beszélt.

Az identitásuk emocionális részére hatott leginkább, a büszkeségérzésüket visszavetette a szavazás eredménytelensége. Emellett a hazatudatukat befolyásolta erősen, tehát a magyarországiakat a legtöbben (leszámítva azokat, akik itt nőttek fel) outgroup csoportnak tekintik, akikhez nekik nem sok közük van. Relatívává vált számukra, hogy ők magyarok vagy nem abban az értelemben, hogy a környezet minek értékeli őket. Megjelenik a hatalmi viszonylatban lévő kiszolgáltatottságuk is, ami még erősebben tör elő a kettős állampolgárságról döntő népszavazás kérdésénél. Határozottan úgy érzik, Magyarországon nem fogadják el őket magyaroknak, s a népszavazás is azt érezte velük, hogy ők idegenek, betolakodók, akik el akarják venni a munkát, a tanulási lehetőséget a magyarországiaktól, és mivel sokak számára bevándorlóknak számítanak, már létükkel versenyhelyzetet teremtenek, ami alapvetően meghatározza a viszonyokat.

A 2004-es szavazás végeredménye miatt mélysegesen sértettnek, cserbenhagyottnak érzik magukat. Bevallásuk szerint őszintén nem értik, hogy lehetett, hogy történhetett ez meg, s hogy ők *miért nem kellene* az anyaországiaknak. A szavazás kapcsán elutasítottságot kellett megélniük, ami egy ember, vagy társadalmi csoport számára a legelviselhetetlenebb, a legnehezebben feldolgozható élmény. Ezzel együtt arra lehet következtetni, hogy felmentik a magyarországiakat az ítélet alól, mert csak a *hazugságok miatt* nem ismerték el őket magyar állampolgároknak. Ennek kapcsán egy negatív autosztereotípiára²⁹ (amely a magyarországi magyarokkal számolva bizonyos értelemben vett heterosztereotípiára is) mindegyik interjúban megjelent: miszerint a magyarság nem összetartó.

Két típust lehet megkülönböztetni: az egyik, akik végeredményben elfogadták a helyzetet, az interjú készítésekor különösebb haraggal sem voltak a magyarországiak iránt. Ezzel szembemegy a másik típus, akik vagy tartják a haragot, vagy erősen hárítanak, Magyarországot külföldnek tekintik. Összességében azonban mindenkire elmondható, hogy leginkább az akkori kormánypárti politikát, politikai magatartást okolják az eseményekért.

A kutatás során tehát bebizonyosodott, hogy a kettős állampolgárság kérdését eldöntő népszavazás - hipotézisemet cáfolva - nem gyengítette az

²⁷ Gereben-Tomka, 2001:76

²⁸ 5. számú interjúalany (K.K.) 21 éves férfi

²⁹ Az autosztereotípiára a saját csoportra (ingroup) vonatkozó sztereotípiára. (Hunyadi, 1996:3)

identitás jelentőségét az alanyok életében, és nem eredményezett a többségi, jelen esetben horvát társadalomhoz közelítő magatartásmódot. Azonban az anyaországtól még inkább függetlenítették magukat, ezért az identitásuk alapjait a szűkebb hazájukban, illetve a tradicionális kulturális értékekben és a magyar történelemben gyökereztetik. Tehát az identitásuk még inkább lokalizálódott: a magyarországiakat *outgroup csoportnak*³⁰ tekintik, amit két érzelmi alapú reakcióval tudnék magyarázni: egyrészt, ami a legtöbb interjúban megjelent, az anyaországiak ellen érzett haraggal. Másrészt pedig az ezt részben ellensúlyozó háritással, ami azt jelenti, hogy az interjúalanyok nem a magyar átlag szavazópolgárt tartották „bűnösnek” az eredményért, hanem a politikai propagandát okolták inkább. Ehhez járult legtöbbjükben a tehetetlenség érzése, ami a harag érzésének alapját adta, illetve két interjúalany esetében a teljes nemtörődömség mutatása, aminek ellentmond a témával kapcsolatos feltűnő jól tájékozottságuk, illetve az, hogy többen mennyire nehezen akartak nyilatkozni az erre vonatkozó kérdésekről.

Összefoglalás

A horvátországi, ezen belül a drávaszögi magyarság szórványkisebbségnek számít, több, eddig magyarnak mondható faluban mára helyi kisebbséget alkot a magyarság.³¹ Ezért főként a délszláv háború okolható, ami a háború befejeztével horvát betelepítésekkel járt, így a magyarok új helyzet elé kerültek: már nem tehetik meg, hogy nem nyitnak legalább nyelvi szinten a horvát társadalom felé, mivel már a Drávaszögben sem tudják több helyen megértetni magukat, ha nem beszélnek az ország nyelvét. Ez a szórványhelyzet a fenti okok miatt kétirányú helyzetet eredményezett: egyrészt a kisebbségi iskoláztatás, ezáltal a kisebbségi anyanyelv visszaszorulását, másrészt viszont sokaknál - az identitás fokozott veszélyeztetettsége miatt - bizonyos szintű *lelki védekező mechanizmus* mozgósítását is.³²

³⁰ Az „outgroup” csoportba tartozik mindenki, akit az egyén nem érez a saját csoportjához tartozónak. Hunyady, 1996:5

³¹ Andócsi, 2007:106

³² Gereben, 2007: 36

A kutatás során az interjúkból határozott identitástípusok rajzolódtak ki, melyek két nagy csoportba oszthatók: az első – ez tűnik számosabbnak – az „identitás mint hivatás”, a második pedig a közömbösség felé hajló identitástípus.

Az identitást olyan tudati tevékenységnek tekinthetjük, amelyet mindenki saját maga épít fel és szilárdít meg. A megszilárdulás folyamata már azt fejezi ki, hogy a fiatalkorban kialakult belső jelentésmező vagy horizont olyan gondolkodási keretet ad minden ember számára, amely később lényegét tekintve nem változik, azaz a mindennapos cselekvések (pl. munkavállalás, párválasztás, gyermeknevelés módja vagy a letelepedés szándéka) viszonyítási alapját képezi. Ezt nem determinálják az egyén életkörülményei vagy az őt körülvevő társadalom, csak hatást gyakorolnak rá, de hogy ezek milyen irányba mozgatják az egyén gondolkodásmódját, mentalitását, az az egyén személyiségétől függ (a személyiség itt részben veleszületett képességeket jelent – pl. az egyén intellektuális ereje). Így az identitás a közösségi együttműködés, tágabb értelemben véve a (belső) társadalmi integráció alapja és feltétele, ugyanis az egyén cselekvési motivációinak önmaga számára megfogalmazott legitimitását adja.

Ha a vizsgálati csoportot tekintem, akkor ez úgy jelenik meg, hogy az első alcsoport, tehát a „hivatásos nemzettudatúak” önértelmezésének összetett részét képezi a magyar nemzeti kultúra ismerete is. Ők azok, akik minden nemzeti kulturális elemet különös fontosságúnak ítélnék meg, művelésük, gyakorlásuk által személyiségükbe épültek (pl. színjátszó kör, néptánc). Az identitás számukra *közösségiséget* jelent. Ez annyit tesz, hogy akik a kisebbségi magyarokkal élnek együtt, azok sokkal markánsabb identitást fogalmaztak meg, így feltehetően biztosabb továbbvivői a nemzeti identitásnak, mint azok, akiknek nincsenek szorosabb emberi kapcsolatai (nemcsak kisebbségi magyarokkal, másokkal sem igazán, épp ez teszi olyan izgalmassá a kérdést). Az identitás szilárdságának tulajdonképpen záloga a magyar közösséghez tartozás átélése. Nézetem szerint ez az elsődleges táptalaja a tudatosság szintjének. Azokért érdemes tenni, harcolni, akiket ismernek, szeretnek, akikhez kötődnek az interjúalanyok. Az elszántság másik fontos eleme, hogy ezen interjúalanyok meggyőződése, hogy valami többletet

akarnak átadni az utódoknak, ami nélkül azok sze-
gényebbek lennének. A közösségi cselekvés belső
örömeire is rá szeretnék mutatni, mint ahogy arra
már korábban is utaltam: a társadalmi tőke akkor
lehet igazán az, ami, ha a birtokosai közötti köte-
lékek annyira erősek, hogy megtartják az egyént.
Ennek azonban előfeltétele, hogy a magunk alakít-
totta életvilágunknak (amely magában foglalja az
azonos értékrenden alapuló azonos jelentéseket)
legyen középpontja, amihez a cselekvők a min-
dennapos cselekvéseiket viszonyítani tudják, ami
egyfajta megértési vezérfonalat ad a tegnaphoz és
motivációs zsinórmértéket a holnaphoz.

A kutatott csoport egészére nézve mindez a ha-
gyományos magyar kultúra ápolását, annak meg-
őrzését jelenti, illetve kiemelten a *magyar nyelvhez
való ragaszkodást*, ami a felsőoktatási intézmény
megválasztásában is megjelenik. Ők tehát a kultu-
rális javakhoz való fordulást tekintik a megmaradás
kulcsának, ami más kisebbségek esetében is döntő
helyet foglal el a nemzeti identitás megőrzésének
szándékában.³³ Kulturális kompenzáció történik,
mint például ragaszkodás a magyar anyanyelven
történő oktatáshoz, még akkor is, ha esetleg nem
érezik magukat jól a választott szakon vagy helyen;
illetve közösségi szinten a nemzeti és vallási ün-
nepek (pl. búcsúuk vagy március 15-e) megtartása,
természetesen magyar nyelven. Ezért is tartom
mindenképp szomorú eredménynek elsősorban a
horvátországi református egyház állapotát, melyről
egyértelműen kiderült, hogy ott megosztottság ural-
kodik ahelyett, hogy a gyülekezet mint közösség az
összefogást tenné a középpontba. Egy kisebbség
erejét ugyanis az egyház azért is segíthetné, mert
az egyetlen hely, ahol a tagok biztosan számíthat-
nak egymásra, mert a közösen élt hit rendkívül erős
köteleket biztosít tagjai számára.

Viszont egyértelműen látszik az iskolának mint
másodlagos szocializációs közegnek a szerepe a
család mellett, hiszen a magyarul gondolkodás, a
nevelők, akik jelen esetben olyan felnőttek, akikre
valamilyen szinten felnéznek volt tanulóik, illetve az
itt kialakuló baráti kör mind olyan hatások a sze-
mélyiségfejlődésben, amelyeknek akár döntő sze-
repük is lehet az identitás alakulásában. Ez legin-
kább azoknál ütközik ki, akik horvát középiskolában
végeztek, mert számukra a magyarul gondolkodás

lehetősége csak alapszinten volt adott, illetve a ma-
gyarokhoz kötődő baráti kör - mint korosztályos ha-
tás lenne itt fontos – eleve nehezebben volt megte-
remthető számukra. Ezért náluk a magyar identitás
elkötelezettebb formáinak kialakulása nehezebben
képzeltető el, mert az elsődleges kötődéseik nem a
magyarokhoz, hanem a többségi nemzethez, jelen
esetben a horváthoz kötik őket.

A felsőoktatási intézmény megválasztásáról szó-
ló hipotézisem lényegét tekintve nem igazolódott
be. Az interjúalanyok nem azért választják Magyar-
országot, mert jobbak lennének a magyarországi
feltételek, vagy magasabb színvonalú lenne az ok-
tatás, hanem azért, mert egyrészt sokan nem jól be-
szélnék horvátul, másrészt pedig számukra nagyon
kedvező ösztöndíj-lehetőséget biztosít a mindenkori
magyar állam, amit Horvátországban nem kapná-
nak meg. A karrierre vonatkozó elképzeléseket az
interjúalanyok döntő többségénél két tényező moz-
gathatja: elsődlegesen – és ez meglepő eredmény
– a Drávaszögre vonatkozó hazatudat, a kisebbségi
magyarságért végzett munka, és csak másodlago-
san a tényleges munkalehetőségek.

Ebből is kitűnik, a hazatudatuk lokalizálódott, az
interjúalanyok zöme szinte csak a Drávaszögre vo-
natkoztatja a haza fogalmát, tehát a korábbi kutatási
eredményekre alapozott hipotézisem beigazolódni
látszik azzal a kiegészítéssel, hogy a hazaszeretet
fogalmát viszont már inkább az egész magyarságra
kiterjesztve gondolják el. Néhány interjúalanynál a
dél-szláv háború is színesítette az összképet, mert
ők magukat már inkább a horvát államhoz kötődő-
nek mondták. Ez annak is köszönhető, hogy többük
szülei a horvát államért harcoltak, illetve a háború
befejeztével a horvát állam kiemelt megbecsülést
tulajdonított a „hazafiaknak” és családjuknak.

Ehhez – sajnos – a magyar állampolgárság meg-
adásáról szóló népszavazás negatív értelemben
járult hozzá, az interjúalanyok abszolút többsége
magárahagyottságot, erkölcsi hátbatámadást élt át
a kérdés felvetése, a viták lezajlásának módja miatt
is. Ez a magyarországiakkal szembeni elutasító at-
titűdöt eredményezett, illetve azt a fajta gyanakvást,
amit néhány esetben az interjúzás során is tapaszt-
altam, hogy minden magyarországi vetélytársat lát
bennük, akik lenézik, megvetik őket. Összességé-
ben a magyarországiakkal való rokonszenvet min-
denképp gyengítette a népszavazás.

³³ Gereben, 2005/b.: 24-25

Mindezekkel számolva elmondható, hogy interjúalanyaim túlnyomó többségében megfogalmazódott valamilyen szinten a magyarságukhoz való ragaszkodás, amit semmiképp nem akarnak elveszíteni, s ez többnyire a hivatásszerűen felfogott identitást jelenti. Értékrendjük zsinórmértéke a magyarság fennmaradásának segítése volt. Beszámolnak róla, hogy annak ellenére, hogy magyarnak maradni egyre nehezebb, mert egyre erősebb asszimilációs tendenciát mutat e szórványmagyar terület, hisznek abban, hogy e folyamat megfordítható és megfordítandó, melynek feladata rajtuk áll vagy bukik.

Mi tehát az identitás? Mit is jelent annak a fényében, ha felmerül a kérdés, hogy ki vagyok? Lábadi Károly szép szavaival élve az identitás annak felmérése, hogy milyen értékeknek vagyunk az örökösei. Ha pedig az ember örököl, akkor kötelessége őrizni és gyarapítani, amit az elődei rábízta. A családon belül is így van ez, s a drávaszögi magyarok családtagként tekintenek egymásra, s szeretnék, ha az anyaországtól rendszeres törődést, odafigyelést kapnának, hogy élő kapcsolatot tartsunk egymással a mesterségesen húzott határok felett.

Többnyire erős, pozitív jövőképpel rendelkeznek tehát interjúalanyaim, amiből erőt merítenek a mindennapos harchoz, amit számukra a nemzeti identitás megélése jelent. Ez a bizakodás azonban némi bizonytalanságérzettel társul az elkövetkezőket illetően, amit talán leginkább az utolsó eszéki interjúalanyom búcsúmondata fejezett ki:

„Majd nézz be néhány év múlva, nézd meg, hova jutottunk.”³⁴

Bibliográfia

Acta Hungarica Universitatis Essekiensis 1. (J. J. Strossmayer Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének évkönyve)

Andócsi János, 2007: Az identitás nyomában Horvátországban, in: Pro Minoritate. Tavasz, 106-109

Andorka Rudolf, 2006: Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest. 376-385.

Babits Mihály, 1963: Összegyűjtött versei, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 120-122.

Bodonyi Ilona, 2007: Körmagyar – magyar nemzeti identitás határon innen és túl

<http://www.polusok.hu/BODONYI%20ILONA.pdf> (2008-05-12)

³⁴ Kovácsévity Anna, HMOMK, Eszék

Bögre Zsuzsanna, 2004: Vallásosság és identitás - Élettörténetek a diktatúrában 1948-1964, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 39-52.

Brubaker, Rogers, 2004 A nemzet mint intézményesült forma, gyakorlati kategória, esetleges esemény. In: Kántor Zoltán (szerk.) Nacionalizmuselméletek, Rejtjel Kiadó, Budapest, 387-395.

Csepeli György, 1987: Csoporttudat - nemzettudat, Magvető Könyvkiadó

Csepeli György, é.n.: Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években, Budapest, Múzsák Közművelődési Kiadó

Csepeli György, 1992: A nemzet által homályosan, Századvég Kiadó, Budapest. 17-29.

Csepeli György, Örkény Antal, Székelyi Mária, 2002: Nemzetek egymás tükrében, Balassi Kiadó, Budapest

Csete Örs, 2007: Lesz-e a szórványnak magyar identitása 2020-ban? In: Pro Minoritate Tavasz, 20-23.

Dieckhoff, Alain 2004: Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése. In: Kántor Zoltán (szerk.) Nacionalizmuselméletek, Rejtjel Kiadó, Budapest, 298-311.

Gereben Ferenc-Tomka Miklós, 2001: Vallásosság és nemzettudat. 2. kiad. Teleki László Alapítvány, Corvinus Kiadó, Budapest

Gereben Ferenc, 2005/a: Olvasáskultúra és identitás, Lucidus Kiadó, Budapest

Gereben Ferenc, 2005/b: Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. In: Kozma T. – Pusztai G. – Juhász E.: Régió és oktatás

Doktoranduszok Közhasznú Egyesülete Debrecen, 206-211.o.

Gereben Ferenc, 2007: A határon túli magyarok kulturális identitása (különös tekintettel a tömb-és szórványmagyarságra), in: Pro Minoritate. tavasz, 24-37.

Gereben Ferenc: A horvátországi magyarok azonoságtudata <http://public.carnet.hr/maho/gereben.html> 2008-05-12

Gereben Ferenc, 2008 Módos Péter: Változó értékek, csökkenő nemzettudat (beszélgetés Gereben Ferencel) in: Európai Utas 19. évf. 2008/2-3 20-27.

Gyurgyík László, 2003: Az asszimilációs folyamatok vizsgálata – komplex megközelítésben – a szlovákiai magyarság körében, in: Kisebbségkutatás, 1.sz.

http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2003_01/cikk.php?id=484#_ftn5

2009-01-03

Hódi Sándor: Nemzeti önkép - A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium honlapja <http://www.felkol.org.yu/common/webolvas/HodiSandor/Onkep-2.htm>

(2008-05-12)

- Hunyady György, 1997: A nemzeti identitás és sztereotípiák görbe tükre, In: Új Pedagógiai Szemle, 10.sz. 45-59.
- Hunyady György, 1996: Sztereotípiák a változó közgondolkodásban, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kántor Zoltán, 2004: Előszó (Nacionalizmus és nemzet) in: Kántor Zoltán (szerk.) Nacionalizmuselméletek, Rejtjel Kiadó, Budapest, 7-17.
- Keszei András, 2008: Identitások és egyéb realitások in: Császár Melinda-Rosta Gergely (szerk.): Ami rejtve van s ami látható (Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára) Pázmány Társadalomtudomány 10., Budapest-Piliscsaba, 2008
- Kocsis Károly - Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik, 2006: Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989-2002)
- Lábadai Károly, 2009: Élet a háború után. (Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után) Mackensen Kiadó, Budapest
- Mandel Kinga-Csata Zsombor, 2007: Karrier utak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében. Kutatási zárójelentés MTA Etnikai – nemzeti Kisebbségkutató Intézet
- Mandel Kinga: A nemzeti identitás megőrzésének, megújításának intézményrendszere
http://www.mtaki.hu/docs/kulkapcsolati_strategia/kulkapcsolati_strategia_identitas.rtf
 (2008-05-12)
- Mandel Kinga-Papp Z. Attila, 2006: A nemzeti identitás megőrzésének, megújításának intézményrendszere (2006) Az új magyar külkapcsolati stratégia előmunkálatai. Magyar Kisebbség. 3-4.sz. 91-115.
- Papp Z. Attila, 2006: Oktatási támogatások a határon túli magyar közösségeknek (2003–2006). Educatio Mérleg.
- Sebők László, 2003: A 2001-es horvátországi népszámlálás magyar nézőpontból. In: Gyurgyik László – Sebők László (szerk.) Népszámlálási körkép Európából 1989-2002 Teleki László Alapítvány, Budapest
- Smith, Anthony D., 2004: A nacionalizmus és a történelemek. In: Kántor Zoltán (szerk.) Nacionalizmuselméletek, Rejtjel Kiadó, Budapest, 21-42.
- Sokcevitcs Dénes, 1994: Felmorzsolódóban Régió Kisebbség – Politika – Társadalom 6. évf. 1-2.sz.
- Szarka László, 2007: A szórványhelyzet identitásszerkezeti sajátosságairól, in: Pro Minoritate, tavasz, 10-17.
- Szabó Ildikó, 2005: Nemzeti identitás és politikai szocializáció Confessio, A magyarországi Református Egyház figyelője 13. évf. 3.szám http://www.reformatus.hu/confessio/2005_3/szabo.htm
- Szentannai Ágota, 2001: Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése
 Regio Kisebbség – Politika - Társadalom 12. évf. 4. sz.
<http://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00043/pdf/05.pdf> (2008-05-12)
- Szilágyi N. Sándor, 2004: Nyelvében él a nemzet. In: Regio, 4.sz. 159-177.

Honlapok:

- Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának honlapja, Tájékoztató a horvátországi magyarság helyzetéről címmel. (n.sz.)
http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Ketoldal_u_kapcsolatok/Europa/horvatorszag/magyarsag1.htm (2008-11-19)
- http://www.jogtar.mtaki.hu/data_show.php?doc_id=378 (2010-03-19)
- <http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu/index.html> (2010-03-21)

A tanulmány a Horvátországi Magyarság 2010. augusztusi, szeptemberi és októberi számában megjelent szöveg átdolgozott változata